

Μιά ιστορία σέ τρεῖς νότες

Θανάση Τζαβάρα

ΚΕΦΑΛΙΑ / Κεφάλια λάμποντα / βέλη αναστάσιμα / ώραϊες
 στρογγυλές ιδέες / σάπια κεφάλια / γεμάτα / χαρτονομί-
 σματα / κεφάλια / γεμάτα ζώα / πονηρά μερμήγκια /
 κεφάλια / γεμάτα / πέμπτη σκιά / παραληρώντας / έκλιπα-
 ρώντας .../ κι ο χρόνος / πάντοτε Κρόνος / Κανίβαλος
 τρόμος/.

Μ. ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ

... Α. Πρελούδιο

Στό μεταιχμιακό χώρο μεταξύ Νευρολογίας και Ψυχιατρικής,
 εκεί όπου η «οργανογένεση» και η «ψυχογένεση» εμπλέκονται
 προβληματικά, κυρίαρχη θέση κατέχουν οι όνομαζόμενες

άνοιες. Υποδηλώνοντας την οποιαδήποτε αιτίας έκπτωσης
 των νοητικών ικανοτήτων, οι άνοιες χρησιμεύσανε για καιρό
 σαν ένας από τους κύριους ταξονομικούς άξονες της ψυχικής
 νόσου και της εγκεφαλικής δυσλειτουργίας. Σέ αυτή την πα-
 ρουσίαση, θά σταθώ αποκλειστικά στίς, αναγνωρισμένης όργα-
 νικότητας έστω και άγνωστου αιτιολογίας, άνοιες, πού συνή-
 θως χωρίζονται σέ προγεροντικές και γεροντικές¹. Ή περιπτώ-
 ση πού θά συζητήσω πιά κάτω άφορά μιά τυπική προγεροντική
 άνοια, τύπου Alzheimer. Φυσικά δέν πρόκειται για μιά άκόμη
 δημοσίευση «ήμετέρας περιπτώσεως πρός εμπλουτισμόν της
 σχετικής ήμεδαπής και άλλοδαπής διδλιογραφίας».

Ή ιστορία της Σουσίαννα C.L., εγγράφεται στήν άκριτική
 περιοχή των ψυχικών συμβάντων, πού φέρνουν άντιμέτωπα τά
 όρια του προβληματισμού μας μέ την άνεπάρκεια της γνώσης

1. Θυμίζω πώς κλασικά ή άπουσία νοητικής έκπτωσης, διαφοροποιούσε τίς
 νευρώσεις από τίς ψυχώσεις. Ή όμάδα των σχιζοφρενών, στή συνέχεια, ξεχώρι-
 σε από τίς άλλες ψυχώσεις έπειδή ή σχιζοφρένια όδηγοει συστηματικά σέ
 πρώιμη άνοια (Dementia praecox) συγκριτικά μέ τίς άλλες ψυχώσεις πού τυχόν
 καταλήγαν σέ άνοια (Demence Vesanique των Γάλλων συγγραφέων).

μας. Έννοώ, τη σχέση «ψυχικού» και «όργανικού», τη σχέση του οργάνου με τις λειτουργίες του.

Η έπιλογή της αντιιστικτικής επεξεργασίας αυτής της περίπτωσης, υπογραμμίζει έξω από το «μουσικό» της θέμα, την αντιπαράθεση και πολλές φορές την αντίθεση μεταξύ των διαφόρων «λόγων», τό πώς μπορεί να λέγεται και να ακούγεται ένα «σύμπτωμα» και ή ιστορία του.

B. Ίατρικός λόγος

Γιά έπτά δλόκληρα χρόνια, ή περίπτωση της άρρωστης μας, είχε μείνει χωρίς διάγνωση, παρ' όλες τις εξετάσεις και παρα-εξετάσεις και ή συμβολή πολλών ειδικών. Τό Γενάρη 1975, οί γιατροί της, τήν στέλνουν τελικά στό Νευροψυχολογικό Κέντρο του Νοσοκομείου Sainte Anne, στό Παρίσι με τήν προσδοκία μιάς απάντησης στό διαγνωστικό τους πρόβλημα.

Ή κυρία Σουσάνα C.L., 65 χρονών, είναι καθηγήτρια Μουσικολογίας στό Πανεπιστήμιο και παρουσιάζει από τό 1968 δυσκολίες ανάγνωσης, γραφής και μνήμης, οί όποιες όμως δέν τήν εμποδίζουν ιδιαίτερα στό διδακτικό της έργο. Κατά καιρούς, από τό 1968 μέχρι τό 1975 παρουσιάζει καταθλιπτικές αντιδράσεις, πού είχαν αντιμετωπιστεί με φαρμακευτική άγωγή.

Ή λεπτομερής νευροψυχολογική εξέταση έδειξε πώς ή κυρία Σουσάνα C.L., είναι άριστερόχειρ (τήν υποχρέωσαν όμως να γράφει με τό δεξί χέρι) και πώς ή μνήμη της, για τά παλιά και τά πρόσφατα γεγονότα, παρουσιάζει πολλά κενά. Οί χρονολογίες της προσωπικής της ιστορίας ή της ιστορίας του κόσμου παρουσιάζονται άνακατεμένες, δημιουργώντας άκόμη και δυσκολίες στό να βρει τήν ήμέρα και ώρα της εξέτασως.

Ό προφορικός της λόγος δέν παρουσιάζει καμιά άνωμαλία έξω από μερικές δυσκολίες στό να κατονομάζει τά διάφορα αντικείμενα (κατονομαστική άφασία). Αντίθετα, ό γραπτός της λόγος, ιδιαίτερα στην όρθογραφία είναι σαφώς έλλειματικός (14 λάθη για ένα κείμενο 29 λέξεων) (άγραφία). Οί αυτόματιμοί γραφής (όνομα κλπ) και ή αντιγραφή κειμένων είναι φυσιολογική.

Οί δυσκολίες ανάγνωσης είναι χαρακτηριστικές και μπορούν να άφορούν άκόμα και τήν άπλή αναγνώριση των γραμμάτων της άλφαβήτου (άλεξία), ενώ εξακολουθεί να διαβάσει χωρίς δυσκολία μουσικές νότες (μέχρι και μεσαιωνικής γραφής).

Τέλος, παρουσιάζει δυσκολίες στην εκτέλεση αριθμητικών πράξεων (άναριθμητία) και στην ίχνογράφηση άπλών γεωμετρικών σχημάτων (κατασκευαστική άπραξία). Οί άλλες άνώτερες νοητικές της λειτουργίες είναι φυσιολογικές, ό δέ δείκτης νοημοσύνης της εκτιμήθηκε σε 109 (100 λεκτικό και 119 πρακτικό).

Αυτή ή νευροψυχολογική κλινική εικόνα θά μπορούσε να θεωρηθεί τυπική αν δέν παρουσιάζονταν κατά τη διάρκεια των εξετάσεων (όπως άλλωστε και στην καθημερινή ζωή), άναλαμπές σχεδόν φυσιολογικής ικανότητας στην άνάγνωση και γραφή. Αν προσθέσει κανείς τήν άργή εξέλιξη της παθολογικής διεργασίας (τουλάχιστον 7 χρόνια) και τήν ικανοποιητική συν-

έχιση της επαγγελματικής δραστηριότητας της άρρωστης σάν καθηγήτριας Πανεπιστημίου, τότε μπορεί να καταλάβει ή διαγνωστική δυσκολία των γιατρών.

Παρόλες λοιπόν αυτές τις δυσκολίες, ή διαγνωστική υπόθεση πού προτάθηκε ήταν προγεροντική άνοια τύπου Alzheimer δεδομένου ότι άποκλείστηκε από τις παρακλινικές εξετάσεις κάθε άλλη παθολογική αίτία (π.χ. όγκος). Παρέμενε όμως μιά άμφιβολία. Ό τρόπος πού ή Σουσάνα C.L. ζούσε τήν άρρώστια της και μιλούσε γι' αυτήν, οί άναλαμπές καλής λειτουργίας εκεί άκριδώς πού είχε προβλήματα, θάμπωναν τήν κλινική είκόνα και εμποδίζαν τις σαφείς διαγνώσεις.

Δέκα τέσσερις μήνες μετά από αυτή τη νευροψυχολογική εξέταση (Μάρτης 1976), τό διαγνωστικό μυστήριο της άρρώστιας της κυρίας Σουσάνα C.L., λύθηκε χάρη σε μιά άξονική τομογραφία (Epi Scanner): πρόκειται όντως για μιά διάχυτη έγκεφαλική άτροφία, πού είναι όμως πιά έντοπισμένη στην άριστερή κροταφική περιοχή (πράγμα πού μπορεί να εξηγήσει τήν κύρια έκφραση της νόσου με άλεξία κλπ). Αυτή ή τυπική εικόνα για τη νόσο του Alzheimer, θά μπορούσε να είχε κλείσει τήν όκτάχρονη διαγνωστική περιπέτεια και να είχε ικανοποιήσει τήν τρέχουσα επιδίωξη του Ιατρικού λόγου, τη διάγνωση της νόσου.

Κατά τη διάρκεια όμως της ίδιας νοσηλείας σε Νοσοκομείο του Βελγίου, εξέτασε τήν Σουσάνα C.L. και ένας ψυχίατρος, πού σημειώνει τά εξής: «ό σαφής ύστερικός χαρακτήρας της άρρωστης, χρωματίζει ιδιαίτερα τά συμπτώματα και τους δίνει αυτή τη μοναδική και παράδοξη εμφάνιση». Να λοιπόν πού ή κρίσιμη λέξη γράφτηκε, άφου προφανώς λέχτηκε συχνά από τους γιατρούς της Σουσάνα C.L. Ύστερία. Ή Σουσάνα είναι ίσως ύστερική.

Ξέρουμε δέβαια από τήν έποχή του Freud, πώς ό ύστερικός μπορεί να πει με τό σώμα του (τό σύμπτωμα), αυτό πού δέν μπορεί να πει με λόγια. Μήπως λοιπόν ή μοναδική και παράδοξη εμφάνιση των νευροψυχολογικών συμπτωμάτων, πράγματι μπορεί να μās πει κάτι άλλο για τήν περίπτωση της Σουσάνα C.L.;²

Γ. Ύποκειμενικός λόγος

Τήν ίδια έποχή των νευροψυχολογικών εξετάσεων τό Γενάρη του 1975, μου δόθηκε ή εύκαιρία να ακούσω τήν Σουσάνα C.L. να άφηγείται τη ζωή της και τήν άρρώστια της, κατά τη διάρκεια μιάς έλεύθερης συνέντευξης, εκτός προγράμματος και διαγνωστικής φροντίδας. Ή άφήγηση της χαρακτηρίζεται από κομμάτιασμα στη συνέχεια των γεγονότων, χρονολογικές αντιφάσεις και έμφαση άπομονομένων στιγμών και γεγονότων. Ή «άμνησία» έχει σχεδόν ίσοπεδώσει τό χρόνο. Ή Σουσάνα C.L., γεννήθηκε στις 7.6.1910, στό χωριό Haineaut της Γαλλωνίας (Wallonie), στις μεσημβρινές επαρχίες του Βελγίου. Παιδί άκόμη έγκαθίσταται με τους γονείς της και τους δύο άδελφούς της στη Λιέγη, όπου τελειώνει τό γυμνάσιο. Τό μόνο πού

2. Τό πώς τό ύστερικό σύμπτωμα βάσει έρωτηματικά στον Ιατρικό λόγο, περιγράφει ό L. Israel στό βιβλίο του «L' Hystérique, le Sexe et le Medecin» Masson, 1977.

μαθαίνουμε γι' αυτή την περίοδο άφορᾶ τήν αὐστηρή καθολική ἀγωγή, στό σπίτι καί τό σχολεῖο. Ἀπό παιδί ἀγαπάει τή μουσική.

Μουσική καί μουσικολογία θά σπουδάσει στή συνέχεια στό Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης τήν ἐποχή τοῦ θριαμβεύοντος Ναζιζμοῦ. Σήμερα πιά δέν ἔχει κρατήσει καμιά ἀνάμνηση ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή (σέ σημείο πού ὅταν τῆς ζητήθηκε νά ἀναγνωρίσει σέ μιά δοκιμασία τόν ἀγκυλωτό σταυρό εἶπε: «δέν βλέπω σέ τί χρησιμεύει»). Ἐνα μόνο γεγονός ἀπό αὐτή τήν ἐποχή, θά μείνει ἀκέραιο στή μνήμη τῆς καί θά χαρακτηρίσει ὀριστικά τή ζωή τῆς.

Πρόκειται γιά τό αἶνιγμα τῆς ταυτότητας τοῦ Μουσικοῦ τοῦ Leonardo da Vinci. Ὁ ἀγαπημένος τῆς καθηγητῆς τῆς Μουσικολογίας, πρόέτρεπε ἐπανειλημένα τούς φοιτητές του νά ἀποδυθοῦν στή λύση του γιατί πίστευε πώς ὅποιος τό λύσει θά προχωροῦσε σημαντικά τή γνώση τῆς ἱστορίας τῆς Μουσικῆς. Τό Πορτραῖτο Μουσικοῦ τοῦ Da Vinci βρίσκεται στήν Πινακοθήκη Ambrosiana τοῦ Μιλάνου.

Ἡ Σουσάννα, χωρίς νά μπορεῖ σήμερα νά τό ἐξηγήσει, δάξει σά σκοπό τῆς ζωῆς τῆς νά λύσει τό αἶνιγμα, νά ἀναγνωρίσει τόν ἀγνωστο Μουσικό.

Ὅμως τά ἐπαγγελματικά τῆς ὄνειρα ἀλλά καί τά ὄνειρα νά φτιάξει οἰκογένεια θά σβήσουν λίγο καιρό μετά τό τέλος τῶν σπουδῶν τῆς. Μιά σοβαρή πνευμονική φυματίωση τήν ὑποχρεώνει νά ἐγκαταλείψει τόπο καί δουλειά γιά νά ἐγκατασταθεῖ στό Chamoniξ ὅπου θά ζήσει μέχρι τό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ σαράντα.

Ἀπρόσμενα θά θεραπευτεῖ ἀπό τή φυματίωση καί σαράντα πλεον θά ξαναγυρίσει στό Βέλγιο, ὅπου αὐτή πού ἦταν καταδικασμένη στήν καλύτερη περίπτωση νά μείνει χωρίς καρδιά καί χωρίς οἰκογένεια, θά παντρευτεῖ ἕνα καθηγητῆ τῆς ἱστορίας στό Πανεπιστήμιο, θά γίνει ἡ ἴδια καθηγήτρια Μουσικολογίας, ἀλλά κυρίως θά γίνει δύο φορές μητέρα μετά τά σαράντα τῆς. Ἡ Sylvie (ἀριστερόχειρ ὅπως ἡ μητέρα τῆς) καί ὁ Jerome ἔχουν σήμερα πιά μεγαλώσει καί φοιτοῦν στό Πανεπιστήμιο. Ἡ μέν Sylvie σπουδάζει ἱστορία ὅπως ὁ πατέρας τῆς καί ὁ Jerome μουσικολογία ὅπως ἡ μητέρα του.

Σέ ὅλη αὐτή τήν περίοδο, ἡ πρόκληση τοῦ καθηγητῆ τῆς Χαϊδελβέργης παραμένει στό προσκήνιο τῶν ἐρευνῶν τῆς Σουσάννα. Θά ταξιδεύσει συχνά στό Μιλάνο γιά νά μελετήσῃ ἀπό κοντά τόν πίνακα τοῦ Leonardo, θά τόν φωτογραφήσῃ λεπτομερῶς καί τελικά ἡ προσοχή τῆς θά σταματήσει στήν παρτιτούρα πού κρατάει ὁ Μουσικός στό δεξιό του χέρι. Ἡ ὑπόθεση τῆς εἶναι πώς ἂν ὑπάρχει κάπου στόν πίνακα ἕνα μήνυμα ταυτότητας, δέν μπορεῖ παρά νά περιέχεται μέσα στά σημεῖα τῆς παρτιτούρας.

Ἡ φωτογραφική μεγένθυση τῆς παρτιτούρας ἀποκαλύπτει μεταξύ ἄλλων πώς μιά φωνή τενόρου τραγουδαίει μονότονα μιά ἐπαναληπτική μελωδία σέ τρεῖς νότες: *λά μί λά, λά μί λά...*

Φωνή τενόρου θά μπορούσε νά ὑποδηλώνει τή νεαρή ἡλικία τοῦ μουσικοῦ τοῦ πορτραῖτου καί ἴσως οἱ τρεῖς νότες νά ἐμπεριέχουν ἕνα κωδικοποιημένο μήνυμα.

Χρόνια ἡ Σουσάννα θά προσπαθήσῃ νά βρεῖ τό κλειδί τοῦ αἰνίγματος, τοῦ κώδικα μέ τρεῖς νότες.

Τελικά, μέ ἀπρόσμενο τρόπο θά πιάσει τό μίτο τῆς λύσης

μέσα ἀπό τήν ἀνάδυση στή μνήμη τῆς ἑνός ξεχασμένου παιδικοῦ γεγονότος. Στό σπίτι τῶν παιδικῶν τῆς χρόνων, στή Γαλιωνία, ἡ μητέρα τῆς εἶχε μιά ὑπηρετρία, πού κάθε πρωί φτάνοντας φώναζε: «*λά μί λά, Μαντάμ C*» «ἐγώ εἶμαι ἐδῶ» κατά λέξη στήν πικαρδική διάλεκτο πού μιλοῦσαν στήν περιοχή τῆς βορειοδυτικῆς Γαλλίας, *ἀπ' ὅπου καταγόταν. Κι' ἂν πράγματι οἱ τρεῖς νότες τοῦ τενόρου τοῦ πίνακα τοῦ Da Vinci, ἦταν ἡ ὑπογραφή, ἡ φωνή, τό κάλεσμα ἑνός Πικαρδοῦ μουσικοῦ, πού ἤθελε ἔτσι νά πεῖ, νά φωνάξῃ «ἐδῶ εἶμαι...»*

τοῦ Leonardo da Vinci ζοῦσε πράγματι στήν Ἰταλία ἕνας γνωστός μουσικός ἀπό τήν Πικαρδία: ὁ Josquin des Près. Μπορεῖ κανένας εὐκόλα νά φανταστεῖ τήν ἱκανοποίηση τοῦ ἐρευνητῆ, πού βρίσκει χάρι σέ μιά πετυχημένη ὑπόθεση ἐργασίας, τή λύση ἑνός προβλήματος στόν τομέα του.

Γιά τή Σουσάννα ὅμως ἡ «λύση» τοῦ αἰνίγματος τῆς ταυτότητας τοῦ γνωστοῦ μουσικοῦ τοῦ πορτραῖτου τοῦ Da Vinci, ἦταν κάτι πάρα πάνω. Ἦταν ἡ πραγματοποίηση τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς τῆς. Ἦταν ὅμως καί ἡ ἀρχή τῶν προβλημάτων τῆς, ἡ ἐμφάνιση τοῦ πρώτου *συμπτώματος*.

Πράγματι, τίς πρώτες δυσκολίες στήν ἀνάγνωση τίς ἐννοίωσε, ὅταν χρειάστηκε νά διορθώσει τά δοκίμια τοῦ ἀρθρου πού ἔγραψε σχετικά μέ τήν ταυτότητα τοῦ μουσικοῦ, νά κοινοποιήσῃ καί νά τεκμηριώσῃ τήν ἀνακάλυψη τῆς. Ἡ δυσκολία τῆς ἦταν τέτοια, πού τά δοκίμια τά διόρθωσαν οἱ δοθηοί τῆς. (Ἰούνιος 1968). Μετά ἀπό αὐτή τήν ἡμερομηνία κλειδί (ὅπως τονίζει ἡ ἴδια), ἡ ἱστορία τῆς ἐξελίσσεται σέ δύο κατευθύνσεις.

Ἡ μία ἀφορᾶ ὅλο καί πλεον συστηματικά τά στοιχεῖα πού μάς ἔδωσε στή Νευροψυχολογική ἐξέταση καί πού ὁ ἱατρικός κόσμος συνήθως πρόσεχε καί τῆς ζητοῦσε. Τά *συπτώματα «ἀλεξία» «ἀγραφία» «ἀμνησία»*, περιγυρῶνται ὅλο καί πλεον μερῶς. Πότε καί τί συμβαίνει: Ἐχει μεγαλύτερη δυσκολία στό νά διαβάξῃ γερμανικά (!) παρά Γαλλικά, χειρόγραφα (ἰδίως δικά τῆς!) παρά τυπωμένα κείμενα κλπ. κλπ. Αὐτή ἀκριβῶς τήν περιγραφή ἡ Σουσάννα «χρωματίζει ἰδιαίτερα καί τῆς δίνει τή μοναδική καί παράδοξη ἐμφάνιση», πού θά φέρεται σέ ἀμνηχανία τοῦς γιατροῦς τῆς καί θά μιλήσουν γιά «*ὑστερία*».

Ἡ ἄλλη κατεύθυνση μάς ὀδηγεῖ στόν ὑποκειμενικό τῆς λόγο, στήν ἐνδόμυχη ἐκφραση τῶν προβλημάτων τῆς. Ἦδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς φυματίωσης καί τοῦ Chamoniξ, ἡ Σουσάννα εἶχε ἀναπτύξῃ μιά καρτερία καί ὑπομονή στά δεινά, φτιάχνοντας ἔτσι μιά «καταθλιπτική προσωπικότητα», πού ἐκφραζόταν μέσα ἀπό ἔντονες ἀντιδράσεις «*πένθους*».

Τό ἴδιο θά συμβεῖ καί μέ τήν «ἀνακάλυψη» τῆς λύσης τοῦ αἰνίγματος καί τά πρώτα σημάδια τῆς ἀρρώστιας. Ἐκεῖ γύρω στόν Ἰούνιο 1968, ἡ Σουσάννα μπαίνει σέ μιά καταθλιπτική περίοδο, πού θά κρατηθεῖ μέ ἀυξομειώσεις μέχρι σήμερα. Τό σημαντικό ὅμως εἶναι ὅτι αὐτή τήν κατάσταση θάρθουν νά ὑπογραμμίσουν καί νά ἐνισχύσουν δύο γεγονότα, πού ἡ ἴδια ἡ ἀρρωστη θά θελήσῃ νά συσχετίσει αἰτιολογικά.

Τό 1968, περίοδος φοιτητικῶν ἀναταραχῶν σέ ὅλη τήν Εὐρώπη, θά ἔχει ἐπιπτώσεις καί στά δύο παιδιά τῆς Σουσάννα. Ἡ Sylvie, ἡ φοιτήτρια τῆς ἱστορίας, θά ἀντιδράσῃ στά συμβαίνοντα στό σπίτι τῆς καί ἰδιαίτερα στά προβλήματα μέ τή μητέρα, μέ μιά βαρειά καταθλιπτική συνδρομή καί θά νοσηλευτεῖ τό Νοέμβριο σέ Ψυχιατρική κλινική. Ὁ Jerome, φοιτητής

της Σουσάννα στη Μουσικολογία θά πρωταγωνιστεί στην επανάσταση των φοιτητών απέναντι στο ακαδημαϊκό κατεστημένο. Κι έτσι αυτή η οικογένεια των Πανεπιστημιακών μπηκε τό 1968 μέσα σέ ένα φαύλο κύκλο αντιδράσεων, πού ήτανε δύσκολο όμως τό 1975 (γιά τούς λόγους πού άνάφερα πιά πάνω) νά περιγράψουμε τή δυναμική τους.

Η ουσία είναι πώς αυτή ή καταθλιπτική κατάσταση θά κορυφωθεί πάλι, δύο χρόνια μετά τήν άρχή των «συμπτωμάτων», μέ τήν ευκαιρία του θανάτου της μητέρας της Σουσάννα (ή Μαντάμ C της πικαρδής υπηρετρίας) σέ ηλικία 93 χρονών (Δεκέμβριος του 1970).

Σήμερα πιά, ή σκέψη μας δέν μπορεί νά είναι άμήχανη, μπροστά στη σημασία αυτών των γεγονότων. Δέν μπορούμε παρά νά αναρωτηθούμε τί πενθούσε πράγματι ή Σουσάννα, χάρη και μέσα από τά γεγονότα: τή χαμένη της ικανότητα νά διαβάσει; Τήν κατάθλιψη της κόρης; Τήν επανάσταση του γιου; Τό χάσιμο της μητέρας; Τότε πώς ξεηγείται ότι ή «ιατρική της ιστορία» σχετίζεται αιτιολογικά (στην ύποκειμενική τουλάχιστον αντίληψη της Σουσάννα) μέ τή λύση του αινίγματος του Μουσικού;

Είναι σάν νά μας λέει, «διαν άποκρυπτογράφησα τό αίνιγμα και είδα τήν ταυτότητα του «Μουσικού», τότε έχασα τό «raison d' être» μου, τότε μπορούσα νά παραιτηθώ, νά μη διαβάξω πιά»(3).

Δ. 'Ιντερμέτζα (Λόγος 'Εγκυκλοπαιδικός)

Ο Leonardo da Vinci (1452-1519), γεννήθηκε στην Τοσκάνη, αλλά έζησε και έδρασε σέ πολλά μέρη της 'Ιταλίας και της Γαλλίας, είναι δέ πασίγνωστος γιά τό καλλιτεχνικό και έπιστημονικό του έργο. Σχετικά μέ τό θέμα πού μας άπασχολεί σήμερα θυμίζουμε πώς έζησε στό Μιλάνο τουλάχιστο μεταξύ 1481 και 1499 (μέ διακοπές) και πώς δούλεψε και γιά τό δούκα Galeazzo Maria Sforza. Γιά τό πορτραίτο του Μουσικού, πού βρίσκεται στην Πινακοθήκη Ambrosiana του Μιλάνου, ξέρουμε πώς είναι άτελείωτο, πώς φτιάχτηκε μεταξύ 1485 και 1490 και πώς σήμερα αναγνωρίζεται σάν αυθεντικό έργο του Leonardo μετά από άμφιβολίες (πιθανοί άλλοι εκτελεστές Ambrosio da Pradis και Boltraffio). Πολύ πιά γνωστή είναι ή αναζήτηση της ταυτότητας του μοντέλου πού χρησιμοποίησε ο Leonardo γιά τήν Mona Liza ή Gioconda.

3. Συνεισμικά σκέφτεται κανείς τό βιβλικό Συμεών νά λέει: «Νύν άπολύεις τον δούλον σου (δέσποτα, εν ειρήνη), ότι είδον οι όφθαλμοί αυτού (τό σωτήριον αυτού) εις φώς άποκάλυψιν (έθνών και δόξαν λαού 'Ισραήλ)».

Ἡ προσωπικότητα τοῦ Leonardo da Vinci ἔχει κινήσει τό ἐνδιαφέρον μεγάλου ἀριθμοῦ ἐρευνητῶν. Ὁ Freud ἔγραφε σέ ἓνα γράμμα τοῦ στόν Fliess (9.10.1898) ὅτι «γιά τόν Leonardo, τόν πιό γνωστό τῶν ἀριστερόχειρων δέν γνωρίζουμε καμιά ἐρωτική ἱστορία». Τήν πιθανή φιλοσοφία του, ὁ Freud θέλησε νά ἐξηγήσει ξεκινώντας ἀπό μιά ἀνάμνηση τῶν παιδικῶν χρόνων τοῦ Leonardo,⁽⁴⁾ γράφοντας ἔτσι τήν πρώτη του (καί τελευταία) μακροσκελῆ ψυχαναλυτική βιογραφία. (1910). Ὁ Josquin des Pres (περ. 1440 – περ. 1521), ἐπονομαζόμενος καί «πρίγκιπας τῆς Μουσικῆς», γεννήθηκε στό Hainaut ἢ στό Beaunevoir, κοντά στό Saint Quentin τῆς Βορειοδυτικῆς Γαλλίας, καί ἔζησε χρόνια στήν Ἰταλία καί ἰδιαίτερα στό Μιλάνο, ὅπου δούλεψε καί αὐτός γιά τό δούκα Galeazzo Maria Sforza. Χαρακτηριζόταν ἀπό πρωτοτυπία στή σύνθεση νέων μορφῶν μουσικῆς καί ἀπό τήν προσπάθεια ἐφαρμογῆς μαθηματικῆς ἀκρίβειας καί ἐκφρασης στή μουσική του. Γνωστή εἶναι καλή ὥρα ἡ λειτουργία του «λά σὺλ φά ρέ μί» καί χρησιμοποιοῦσε τή γραφή μέ τίς νότες γιά νά κωδικοποιήσει καλή ὥρα τό ὄνομα αὐτοῦ πού ἀφιέρωσε τή λειτουργία (π.χ. στή Missa Hercules dux Ferrerie)⁽⁵⁾.

Ε. Φινάλε καί Φούγκα

Ὁ επίσημος ἰατρικός χώρος καί λόγος, καί ὁ περιορισμένος χρόνος τόφεραν ἔτσι ὥστε τά στοιχεῖα τοῦ ὑποκειμενικοῦ λόγου τῆς Σουσάνα νά νάιναι ἀποσπασματικά καί ἀνεπαρκῆ. Ἴσως ἄλλωστε νάτανε πιά ἀργά. Ἡ ἀμνησία τῆς προγεροντικῆς ἀνοιας, εἶχε πιά ἐνωματώσει τίς ἀσυνείδητες σηματοδοτήσεις τῆς ἱστορίας τῆς στά κυτταρικά κενά τοῦ ἐγκεφάλου τῆς. Ἡ ἱστορία τοῦ πορτραίτου τοῦ Μουσικοῦ καί τοῦ κώδικα «λά μί λά», δέν ὑπάρχει πουθενά στά ἐπίσημα ἰατρικά ντοκουμέντα τῆς Σουσάνα. Τό ἄν οἱ «μουσικολόγοι καί οἱ ἱστορικοί τῆς τέχνης λάβαν ὑπόψη τους τήν «ἀνακάλυψη» τῆς, εἶναι ἀδιάφορο γιά τή συζήτησή μας.

Μοῦ ἐμπιστεύτηκε τήν ἱστορία τῆς καί τή σημείωσα, κλεφτά σχεδόν, σ' ἓνα φύλλο ἀπό ἐπιτραπέζιο ἡμερολόγιο. Καιρό μέ βασανίζει τό αἰνίγμα τῆς Σουσάνα. Καί σάν γιά ἓνα ὑπογραμμιστοῦν κάποιες ἄλλες σηματοδοτήσεις, παρουσίασα κι ἐγώ ὁ ἴδιος μιά ἀμνησία: δέν κατάφερα νά θυμηθῶ τό ὄνομα τοῦ πίνακα καί τοῦ ζωγράφου του. Θυμόμουνα τήν πόλη πού βρισκεται. Ἦξερα πῶς τόν εἶχα δεῖ. Ἀλλά μόνο ἡ γνώση τῶν εἰδικῶν καί τῶν ἐπιτόπιων φίλων, μοῦ ξαναέφερε στό νοῦ τό «Πορτραῖτο Μουσικοῦ» τοῦ Leonardo Da Vinci, τῆς Πινακοθήκης Ἀνθροσiana τοῦ Μιλάνου. Τί πράγματι ὀλοκλήρωνε ἡ πραγματοποιοῦσε ἡ Σουσάνα δίνοντας μιά ταυτότητα σ' αὐτό τό μουσικό, πού ἔνας ἀριστερόχειρας (ὄπως καί αὐτή) ζωγράφος ἀποθανάτησε; Τί τυχόν σήμανε γι' αὐτήν ἡ ἀποκωδικοποίηση αὐτοῦ τοῦ λά μί λά, κραυγή παρουσίας καί ταυτότητας τῶν παιδικῶν τῆς χρόνων; Τί τυχόν σήμανε γι' αὐτήν ὅτι αὐτός ὁ μουσικός ἦτανε ἴσως ὁ Josquin des Pres, γεννημένος στόν ἴδιο τόπο μέ κείνη (μέχρι καί σέ ὁμόχο χωριό Hainaut - Haineaut); Ἀλλά τά ἐρωτηματικά (καί ἄλλα ἴσα) μᾶς φέρνουν στό νοῦ τή φροϋδική ἐννοια τοῦ «ὑπερπροσδιορισμοῦ» (Überdetermination) στό σχηματισμό τοῦ ἀσυνείδητου ἢ τῶν συμπτωμάτων ἢ τέλος τοῦ περιεχομένου τοῦ ὄνειρου⁽⁶⁾. Σάν κάπου τό πρώτο

σύμπτωμα (ἀλεξία), νά ἀναφερόταν σέ μιά σημαίνουσα ἀλυσίδα πού ἀπό τό βλέπω, διαβάζω, ἀναγνωρίζω, γνωρίζω, πηγαίνει στήν ταυτότητα, τήν ὑπαρξη, καί τέλος στή ζωῆ καί στίς ἐνορμήσεις ζωῆς καί θανάτου).

Καί εἶναι ἀκριβῶς ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο ἔχουμε τό δικαίωμα νά ἀναρωτηθοῦμε μέ εὐκαιρία τήν περίπτωση τῆς Σουσάνα: μήπως ἡ παράδοξη «ἐπιλογή» τοῦ συμπτώματος ἀλεξία, σάν πρώτη καί κύρια (ἔστω καί μέ μεταλλαγές) ἐκφραση μιάς ἐκφυλιστικῆς νόσου τοῦ κεντρικοῦ νευρικοῦ συστήματος, θέτει μέ ἄλλους ὁρους τίς σχέσεις τοῦ ὄργάνου μέ τίς λειτουργίες του, τοῦ «ὄργανικοῦ» μέ τό «ψυχικό»; Σ' ἓνα ἀντίστοιχο ἐρωτηματικό ὁ Freud τό 1910 πρότεινε τήν ἐξῆς ἀπάντηση(7): «Ἡ ψυχανάλυση ἔχει δυσκολίες νά διευκρινίσει τίς λειτουργίες τῶν ἐνορμήσεων καί τούς μετασχηματισμούς τους. Ἔτσι ἀπευθύνεται στή βιολογική ἐρευνα καί τῆς παραχωρεῖ τή θέση τῆς. Καί αὐτό γιατί εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά ἀναζητήσουμε τήν πηγῆ τῶν τάσεων γιά καταπίεση (Unterdrückung - Repression) καί τῶν ἱκανοτήτων γιά μετουσίωση (Sublimierung), στίς ὄργανικές βάσεις τοῦ χαρακτήρα, πάνω στίς ὁποῖες καί μόνο ἐκ τῶν ὑστέρων ἐποικοδομοῦνται οἱ νοητικές δομές καί λειτουργίες» (S.E. XI, σελ. 136).

Σήμερα ὁμως πιά τή δι-ἄρθρωση τοῦ «ὄργανικοῦ» μέ τό «ψυχικό», θάπρεπε νά μπορούσαμε νά τήν φανταστοῦμε μέ ἄλλους ὁρους, σέ σχέσεις διαλεκτικές «σημαιομένων» καί «σημαινόντων», πού θά γίνονιν οἱ βάσεις μᾶς καινούργιας κλινικοθεωρητικῆς πράξης. Ἀρκεῖ νά ἐξορκίσουμε τόν «Κανίδαλο τρόμο».

Ἰούλιος – Αὐγουστος 1980

4. Leonardo da Vinci and a Memory of his Childhood. Standard edition, volume XI, σ. 59-137. Εἶναι ἐνδιαφέρον νά θυμίσουμε ὅτι ἡ κεντρική ὑπόθεση τοῦ Freud γιά τή σημασία τῆς παιδικῆς ἀνάμνησης τοῦ Leonardo πού ἐμπεριέχει ἓνα πουλί, ἔχει ἀποδειχθεῖ λανθασμένη, λόγω ἐνός μεταφραστικοῦ λάθους τῆς ἰταλικῆς λέξης «nibio».

Τό ὄλο ἐπιχείρημα στηρίζεται στό λάθος Nibio = Vulture (ἀγγλ.) = Vautour (γαλλ.) = γύπας, ἐνῶ πρόκειται γιά Nibio = Kite = Milan = ἰκτίνος, κίρκος (εἶδος γερακιού).

5. Οἱ βασικές ἐγκυκλοπαιδικές πληροφορίες προέρχονται ἀπό τήν Encyclopedia Universalis.

6. Θυμίζω πῶς τήν ἐννοια τοῦ «ὑπερπροσδιορισμοῦ» ὁ Freud τήν ἀνέπτυξε κατ' ἀρχήν σχετικά μέ τό σχηματισμό τῶν ὑστερικῶν συμπτωμάτων (S.E. II, 262-3) καί στή συνέχεια σχετικά μέ τό περιεχόμενο τῶν ὄνειρων (S.E. IV, 283). Ὁ «ὑπερπροσδιορισμός» θεωρεῖται ἀπό τόν Lacan, σάν σημαντικός καί ἀναγκαῖος μηχανισμός γιά τή δόμηση τοῦ ἀσυνείδητου (Fonction et champ de la parole et du langage en psychanalyse in ecrits σελ. 237-322).

7. Εἶναι ἐνδιαφέρον νά ὑπογραμμιστεῖ πῶς ὁ Freud φτάνει σέ αὐτό τό συμπέρασμα προσπαθώντας νά ἐξηγήσει τή σχέση καλλιτεχνικῆς δημιουργίας - μετουσίωσης, φιλοσοφίας - ῥόλου τῆς μητέρας, ἀριστεροχειρίας - ἀμφισεξουαλικότητας στήν περίπτωση τοῦ Da Vinci (βλ. σημ. 4).